

บทที่ ๒

ศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

คำว่า “มนุษย์” เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำภาษาบาลีว่า มนุสฺส หมายถึง คน^๑ นอกเหนือจากคำว่า มนุสฺส แล้ว ยังพบว่ามีคำอื่นที่ใช้เรียกมนุษย์ในภาษาบาลีคือ คำว่า “ชน” หมายถึง ชน, คน, บุคคล และหรือคำว่า “อิตฺถิ” อันหมายถึงมนุษย์เพศหญิง และคำว่า “ปฺริส” หมายถึงมนุษย์เพศชาย^๒ คำว่า ปุคฺคฺ แปลว่า บุคคล, สัตว์ (สิ่งมีชีวิต)^๓ คำว่า “มนุษย์” อ่านว่า มะนุคฺ แปลว่า สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง^๔ คำว่า “มนุษย์” แปลว่า “ผู้มีใจสูง”^๕

คัมภีร์สัททนิติ ธาตุปทีปิกา ให้ความหมายศัพท์ไว้ว่า “มนุโน อปฺจํ มนุสฺโส : ผู้เป็นเหล่ากอของพระมนุ ชื่อมนุษย์,” “ยถาพลํ อตฺตโน หิตํ มนุเตติ มนุสฺโส : ผู้รู้จักประโยชน์ของตนตามกำลัง ชื่อว่า มนุษย์”

ในคัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า หิตาหิตัง มะนะติ ชานาตีติ มะนุสฺโส ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ชื่อว่ามนุสส^๖

๒.๑ ความหมายของคำว่า มนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ความหมายของคำว่า มนุษย์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา จนถึงตาย^๗ หมายความว่า ตั้งแต่จิตถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาจน

^๑พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑๐.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕, ๔๔๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐, ๔๔๒.

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๒.

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๐.

^๖พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐๖.

^๗วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๗๒/๑๐๐, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑.

เจริญเติบโตคลอออกมาเป็นทารก เติบโตมาเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่และแก่ชรา ดายจากไปนี่คือมนุษย์ นอกจากนี้ทางพระพุทธศาสนายังกำหนดว่า นามรูปที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก่อตัวขึ้นจากวิญญาน^๔

คำว่า “มนุษย์” มีความหมายแบ่งเป็น ๒ ประการคือ

(๑) มนุษย์ หมายความว่า ผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้ดีชั่ว รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

(๒) มนุษย์ หมายความว่า บุคคลผู้มีใจสูง มีคุณธรรมความเป็นมนุษย์

คำว่า มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้ ก็เพราะศีล ๕ และ ธรรม ๕ กล่าวคือ การจะเกิดเป็นมนุษย์ได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำมาให้เกิด ตรงกันข้ามหากมีศีล ๕ ธรรม ๕ ไม่ครบ ก็จะขาดความเป็นมนุษย์โดยลำดับ ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที เป็นได้แค่คน ไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงความ เป็นมนุษย์ไว้ว่า

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีติที่แววณ

หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา^๕

คำว่ามนุษย์นี้ หมายความว่ารวมถึง มนุษย์เพศชาย มนุษย์เพศหญิง เมื่อกล่าวโดยสรุป คำว่ามนุษย์ แปลได้ว่า สัตว์ผู้มีใจสูง เป็นคำเรียกที่ยกขึ้นให้ต่างจากสิ่งมีชีวิต หรือสัตว์ประเภทอื่น ในสังสารวัฏ หรือสามารถอธิบายได้อีกว่า “มนุษย์” เป็นสัตว์ที่มีความสามารถและจัดเป็นสัตว์ชั้นสูง ซึ่งสามารถฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองทั้ง ๓ ด้าน ทางกาย วาจา จิตใจ อารมณ์และปัญญา ให้สามารถดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งสุขทั้งปวงได้ดียิ่ง แตกต่างไปจากสัตว์อื่นทั่วไป ซึ่งสัตว์อื่นนั้นใช้เฉพาะแต่เพียงสัญชาตญาณในการดำรงชีวิตหาอาหารเลี้ยงชีพ แต่แก่นนั้นย่อมไม่เพียงพอสำหรับความเป็นมนุษย์ เพราะวิถีทางอันแท้จริง การดำรงชีพของความเป็นมนุษย์ มีความจำเป็นและอิงอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมายอาทิ เช่น ปัจจัย ๔ ได้แก่บ้านที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหารและเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการมีชีวิตให้อยู่รอด และอีกทั้งมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่มี

^๔ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๑๕/๕๕-๕๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๕-๖๖.

^๕สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมฺหาเถร), สมเด็จพระกิตติ์ เจียน พุด เทสน์, (กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระธีรญาณมุนี, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕๘.

^๖พุทธทาสภิกขุ, “แก่นพุทธศาสนา”, อังน ปิ่น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

ความจำเป็นต้องพัฒนาฝึกฝนอบรมตนให้มีความเจริญ มั่นคงทั้งทางร่างกายและวาจา จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง^{๑๑}

๒.๒ ประเภทของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ประเภทของการเกิดแบ่งตามคุณลักษณะ

แบ่งตามเพศ มี ๒ ประการคือ

เพศ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน กล่าวไว้ว่า รูปที่แสดงให้รู้ว่า หญิง หรือชาย^{๑๒}

พระพุทธศาสนากล่าวถึงเพศ มีลักษณะไว้ว่า

๑) อิตถิการูป คือ รูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นหญิง มีทรวดทรงหญิง เครื่องหมายประจำเพศหญิง กิริยาหญิง อากัรหญิง สภาพหญิง ภาวะหญิง

๒) ปุริสการูป คือ รูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นชาย มีทรวดทรงชาย เครื่องหมายประจำเพศชาย กิริยาชาย อากัรชาย สภาพชาย ภาวะชาย^{๑๓}

การเกิดเป็นมนุษย์นั้น จะมีความแตกต่างกันระหว่างชายและหญิง ๔ ประการคือ

(๑) ลึงคะ รูปร่างสัณฐาน ที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด ซึ่งจะปรากฏตั้งแต่คลอดออกมา.

(๒) นิमितตะ เครื่องหมายหรือสภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้นหมายถึง สิ่งที่ปรากฏต่อมา สำหรับหญิงหน้าอกเริ่มโตขึ้น ชายก็มีหนวดเครา เป็นต้น

(๓) กุตตุ หมายถึง นิสัย คือ พฤติกรรมที่เคยชิน หญิงก็นุ่มนวล อ่อนหวาน ชายห้าวหาญ เข้มแข็ง ว่องไว

(๔) อากัปปะ คืออาการกิริยาหญิงเข้มซ้อยเอียงอาย มีธรรมชาติช่างคิด อ่อนโยน ชายองอาจ เด็ดเดี่ยว^{๑๔}

^{๑๑}นางสาวกัญญา สรคุณากร, “ศึกษาการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๐๑.

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๓๑๔-๓๑๖/๒๐๕, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑๔-๓๑๖/๒๐๖.

^{๑๔}ขุนสรรพกิจโกศล, คู่มือการศึกษากัมมัฏฐานสังคหะวิภาค พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมสาส์กฉาวัดมหาธาตุ, ๒๕๐๕), หน้า ๓๕.

ความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย มีลักษณะสำคัญร่วมกันซึ่งทัศนะทั่วไปที่พระพุทธศาสนามีต่อผู้หญิงผู้ชาย บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวไว้ดังนี้^{๕๕}

(๑) ผู้หญิงและผู้ชายเป็นสัตว์โลกที่ล้วนถูกรุมล้อมด้วยทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน ไม่มีใครจะรอดไปได้

(๒) ผู้หญิงและผู้ชายต่างล้วนมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น

(๓) ผู้หญิงและผู้ชาย อาจเกิดหมุนเวียนเปลี่ยนเพศกันได้ หมายความว่า ผู้หญิงอาจเกิดเป็นผู้ชายได้ ผู้ชายอาจเกิดเป็นผู้หญิงได้ เพราะชีวิตแต่ละชีวิตมีการสืบทอดหลังจากตายไม่มีที่สิ้นสุดตราบเท่าที่ยังมีกิเลส

ลักษณะสำคัญร่วมกันของผู้หญิงและผู้ชายอีกประการหนึ่ง คือ

(๑) ผู้หญิงและผู้ชายล้วนแต่ประกอบด้วยชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ ธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ

(๒) ผู้หญิงและผู้ชายต่างเป็นไปตามลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ ได้แก่ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน

(๓) ผู้หญิงและผู้ชายต่างตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน^{๕๖} ก็บาปกรรมนี้นั่น บิดามารดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของกรรมนั้น^{๕๗}

ตามกฎแห่งกรรม มนุษย์ไม่ว่าจะเกิดเป็นเพศใดก็ตาม สามารถประกอบกรรมและรับผลตามกรรมที่ตนทำไว้ ไซ้ว่าผู้ชายประกอบกรรมชั่วแล้วจะรับผลคือ บุญ หรือว่าผู้หญิงประกอบกรรมดีแล้วจะรับผลชั่วคือ บาป สิ่งที่น่าแปลกคนว่าดีหรือชั่วคือกรรมของผู้นั้น ความเป็นผู้หญิงและผู้ชายไม่สำคัญเท่ากับความเป็นคนดีและคนชั่ว

^{๕๕}บรรจบ บรรณรุจิ, “สถานภาพของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, หนังสือพิมพ์สยามรัฐ (วันศุกร์ที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔), หน้า ๒๑, อ้างใน ผศ.มานพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

^{๕๖}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๖๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๕๗}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๖๒/๒๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๒/๓๑๑.

(๔) ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอภาคกันทางความมีปัญญา ในเหตุนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธุดงคสูตรว่า

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแคว้นมคธ ทรงเสวยพระทัยที่พระนางมัลลิกา ประสูติพระธิดา พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติว่า แท้จริง หญิงบางคนก็เป็นคนที่ประเสริฐ ขอพระองค์จงชูปเลียงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่พัวพ่อพัวจตุรเวทดา จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่กล้า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดีเช่นนี้ ก็ครองราชสมบัติได้^{๘๔}

ในทางพระพุทธศาสนาเปรียบเทียบบุคคลเหมือนเมฆ ๔ จำพวกมีปรากฏในโลกคือ

๑. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่คำราม แต่ไม่ให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ชอบพูดแต่ไม่ทำ
๒. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝนตก แต่ไม่คำราม ได้แก่บุคคลที่ชอบทำแต่ไม่พูด
๓. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่คำรามและให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ชอบพูดและชอบทำ
๔. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ไม่คำรามและไม่ให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ไม่พูดและไม่ทำ^{๘๕}

บุคคล ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ตโม ตมปรายโน มีดมา มีดไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลต่ำ เช่น ตระกูลจัณฑาล หรือตระกูลคนเทหะ เป็นต้น มีความเป็นอยู่อย่างฝืดเคือง มีรูปร่างผิวพรรณทราม มีโรคมามาก เป็นง่อยหรือพิการ เป็นคนไร้ศีลธรรม ครั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

ประเภทที่ ๒ ตโม โขติปรายโน มีดมา สว่างไป ได้แก่ คนบางคนเกิดในตระกูลต่ำ มีฐานะความเป็นอยู่ ตลอดจนรูปร่างไม่น่าดู แต่เขาเป็นคนดี มีศีลธรรม ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น บำเพ็ญแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ครั้นตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ได้พบแต่อารมณ์ที่ดีงาม

ประเภทที่ ๓ โขติ ตมปรายโน สว่างมา มีดไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลสูง เช่น ตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคหบดี มีทรัพย์สินเงินทองและของใช้ที่น่าปลื้มใจมากมาย มีรูปร่าง มีผิวพรรณผ่องใส มีความเป็นอยู่สะดวกสบายทุกอย่าง แต่เขาเป็นคนไร้ศีลธรรม ครั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

^{๘๔}ดูรายละเอียดใน ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๗/๑๐๒-๑๐๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

^{๘๕} อภิ.ป. (บาลี) ๓๖/๑๕๓/๑๕๓, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๕๓/๑๘๘.

ประเภทที่ ๔ โขติ โขติปรายโน สว่างมา สว่างไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลสูง มีความเป็นอยู่ดี และเป็นคนมีศีลธรรม สร้างความสุขความเจริญแก่ส่วนรวม บำเพ็ญแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ครั้นตายไปย่อมเข้าถึง สุคติ โลกสวรรค์ ได้พบแต่อารมณ์ที่ดีงามตลอดไป^{๒๐}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์จะต้องมีคุณธรรมด้วยจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นในการแยกประเภทของมนุษย์จึงแยกออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ๔ ประเด็นคือ

๑) จำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยหลักศีลและธรรม

คำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึงธรรม ๕ ซึ่งใช้เป็นเครื่องพิจารณาว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตามหลักในพระพุทธศาสนา แล้วมนุษย์ต้องมีมนุษยธรรม คือ ศีล ๕ ซึ่งคู่กับธรรม ๕ หรือที่ชาวพุทธรู้จักในนามเบญจศีล เบญจธรรม ถ้าขาดธรรมคู่นี้แล้วค่าของความเป็นคนจะก้าวลงสู่ระดับตกต่ำ เบญจศีลมีชื่อเรียกอีกอย่างอื่นอีก เช่น ลิกขาบท ๕ มนุษยธรรม และนิจศีล ลิกขาบท หมายถึง ข้อปฏิบัติ มนุษยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง นิจศีล หมายถึง ศีลที่มนุษย์ควรรักษาอย่างสม่ำเสมอ ในพระพุทธศาสนามีการสอนเรื่องเบญจศีลคู่กับเบญจธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม เป็นข้อปฏิบัติที่ควรปลูกฝังให้เกิดมีในมวลมนุษย์เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลมีปรากฏในสังคีตสูตร ดังนี้

^{๒๐}ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๔/๒๐๗, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๘, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๘๕/๕๕, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๕.

	เบญจศีล		เบญจธรรม
๑.	ปาณาติปาตา เวระมะณี การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์	๑.	เมตตา กรุณา มีความเมตตา กรุณา
๒.	อะทินนาทานา เวระมะณี การงดเว้นจากการลักทรัพย์	๒.	สัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ
๓.	กาเมสุ มิจฉารา เวระมะณี งดเว้นจากการประพฤติดีกาม	๓.	กามสังวร มีความสำรวมในกาม
๔.	มุสาวาทา เวระมะณี งดเว้นจากการพูดเท็จ	๔.	สัจจะ มีความจริงใจ มีความสัตย์
๕.	สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ ตั้งแห่งความประมาท ^{๒๑}	๕.	สติสัมปชัญญะ มีสติสัมปชัญญะ

อย่างไรก็ตาม ข้อปฏิบัติและเว้นข้อควรปฏิบัติที่ควรปลูกฝังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นคำสอนที่แพร่หลายมาแต่เดิม เปรียบเหมือนกติกามนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความต้องการในส่วนลึกของจิตใจ เพราะทุกคนรักชีวิต รักทรัพย์สิน รักคู่ครอง ต้องการความเชื่อตรง และมองเห็นโทษของการเมาขาดสติ คำสอนที่เราอาจจะพบได้ในศาสนาอื่นที่มีความคิดตรงกัน แต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นหลักเบญจศีล-เบญจธรรมจึงจัดเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลและสังคม ถ้าบุคคลได้ดำเนินชีวิตโดยปราศจากคุณธรรมดังกล่าวแล้ว คุณค่าของความเป็นมนุษย์จะตกต่ำลงทันที^{๒๒}

๒) จำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยสติปัญญาเป็นเกณฑ์

โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว แตกต่างกันทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าบุคคลแตกต่างกันเช่นนั้น การแสดงธรรมก็ต้องเลือกสรรธรรมะแต่ละหัวข้อที่แสดงออกไป จะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับความแตกต่างของบุคคล การแยกบุคคลตามระดับสติปัญญานั้นมีจำนวนกล่าวไว้ในปุคคลวรรคที่ ๔ มีรายละเอียดดังนี้ คือ

^{๒๑}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๒๒}พระครูโสภณปริยัตยาทร (เชื้อม ชินวโส (สอนรอด)), “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

“คุณกริขุทั้งหลาย บุคคล ๔ ประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ

๑. อุคฆฏัตถุญญ ผู้รู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง
๒. วิปจิตถุญญ ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่ออธิบายแห่งหัวข้อนั้น
๓. เนยยะ ผู้ที่พอแนะนำได้
๔. ปทปรมะ ผู้มีบทอย่างยิ่ง”^{๒๓}

ในบุคคล ๔ ประเภทนี้ ประเภทแรก อุคฆฏัตถุญญ คือบุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมเป็นผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า รู้ได้โดยฉับพลัน เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำและจะบานในวันนี้ ประเภทที่สอง คือ วิปจิตถุญญ หมายถึงบุคคลผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า สามารถจะรู้ธรรมได้ แต่อ่อนกว่าพวกแรก การรู้ธรรมสามารถรู้ได้ลึกซึ้งเหมือนกัน ในเมื่อได้รับการอธิบายบ้างตามสมควร เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นมาปริ่มน้ำอันจะบานในวันพรุ่งนี้ ประเภทที่สาม หมายถึงบุคคลผู้มีอุปนิสัยยังอ่อนควรได้รับการสั่งสอนเป็นขั้น ๆ เปรียบด้วยดอกบัวที่อยู่ในน้ำอันน้ำเลี้ยงไว้ และจะบานในวันต่อไป ประเภทสุดท้าย คือปทปรมะ หมายถึงผู้โง่เขลา ไม่มีอุปนิสัยในการศึกษาเล่าเรียน ได้รับการสั่งสอนไม่ได้เลย จำได้แต่เพียงบทหรือคำ พูดได้บ้าง แม้จะได้ฟังธรรมเทศนาก็ฟังไปอย่างนั้น ไม่สามารถเข้าใจได้ เปรียบด้วยดอกบัวที่ยังจมอยู่ในโคลนตม ย่อมจะตกเป็นอาหารของเต่าและปลาในวันต่อไป

๓) การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์

พระพุทธเจ้าทรงอุปมาความรู้ไว้ในอันธสูตรว่า ความรู้เปรียบเหมือนดวงตา และทรงจำแนกบุคคลไว้ ๓ จำพวก โดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์ โดยทรงอุปมาไว้ดังนี้ คือ “คุณกริขุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกเป็นไฉน คือ คนตาบอด ๑ คนตาเดียว ๑ คนสองตา ๑”^{๒๔}

บุคคล ๓ จำพวกนี้อธิบายรายละเอียดได้ว่า ประการแรก คนตาบอด หมายถึงบุคคลที่ไม่มีความรู้ เมื่อปราศจากความรู้ บุคคลนั้นก็ไม่สามารถหาโภคทรัพย์ใด ๆ หรือถ้ามีทรัพย์สินดั้งเดิมอยู่ก็ไม่สามารถหามาเพิ่มเติมได้ ความรู้ในที่นี้หมายถึง รู้จักสิ่งที่เป็นโทษและไม่มีโทษ รู้จักสิ่งที่ดีและสิ่งที่ดี ประการที่สอง คนมีตาเดียว ผู้ที่มีความรู้และสามารถใช้ความรู้นั้น แสวงหาโภคทรัพย์ได้ หรือมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วก็สามารถแสวงหามาเพิ่มเติมได้ แต่ไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นกุศล คือสิ่งที่ไม่เป็นโทษและไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นอกุศล คือสิ่งที่มีโทษ ประการสุดท้าย คนที่มีสองตา หมายถึง บุคคลที่มีความรู้และสามารถใช้ความรู้ในการแสวงหาโภคทรัพย์ที่ยังไม่มีให้มากขึ้น หรืออาจจะมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วแสวงหาเพิ่มเติมให้มากขึ้น อีกทั้งมีความรู้คือรู้จักสิ่งที่ไม่

^{๒๓} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๒๔} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๐/๒๕/๑๒๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๓๘.

โทษ และรู้จักสิ่งที่เป็นอกุศล คือสิ่งที่มีโทษในบุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้ พระพุทธศาสนายกย่องว่า บุคคลสองตาประเสริฐที่สุด

๔) การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์

การจำแนกบุคคลโดยเน้นข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็น อสัตนุรุษ และสัตตนุรุษ โดยแยกความแตกต่างไว้ในจุฬพนฺณมสูตร ว่า “อสัตนุรุษเป็นผู้ไม่มี ศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ มีสุตะน้อย เกียจคร้าน มีสติหลงลืม มีปัญญาทึบ สัตตนุรุษในโลกนี้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีสุตะมาก มีความเพียรปรารภแล้ว มีสติตั้งมั่น”^{๒๕}

อสัตนุรุษนั้นจะไม่สร้างศรัทธา คือไม่สร้างความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่ละอายใจในการทำบาป และไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิด ไม่ฟังในสิ่งที่ควรฟัง มีความเกียจคร้านในการสร้างความเพียรในสิ่งที่เป็นกุศล มีโมหะ คือหลงลืมขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนสัตตนุรุษนั้นหมายถึงคนดี รู้จักสร้างศรัทธาคือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีความละอายใจในการทำบาปและเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้น สนใจที่จะฟังสิ่งที่ควรฟัง สร้างความเพียรในสิ่งที่เป็นกุศล มีใจจดจ่อและมีสติตั้งมั่นในสิ่งที่ดี คำอธิบายดังกล่าวนี้สามารถแยกมนุษย์เป็นประเภทต่าง ๆ และการกระทำในขณะที่มีชีวิตอยู่ สามารถผลักดันให้บุคคลไปสู่สุคติ ทุกคติหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว

ในหัวข้อความแตกต่างของบุคคลนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก่โพธิราชกุมารว่า “เมื่ออาตมาตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสคุณฐิติในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสคุณฐิติในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี”^{๒๖}

๒.๓ คุณค่าของมนุษย์ในพระสูตรต้นตปิฎก

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กิจโจ มนุสสัปปะภูติโก การเกิดเป็นมนุษย์นี้ยาก”^{๒๗} แสดงให้เห็นว่า ประโยชน์ในการเกิดเป็นมนุษย์นี้มีสาระสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การจะได้อรรถภาพของมนุษย์ ยากลำบากสุดที่จะคณนาได้ พระองค์ตรัสจำแนกแสดงมวลสัตว์โลกไว้ว่า สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นมีจำนวนน้อย แต่จำนวนสัตว์ที่ไปเกิดในอบาย ๔ คือ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย มีจำนวนมากกว่าสัตว์ที่กลับมาเกิดในโลกมนุษย์นี้ ส่วนใหญ่จะไปเกิดในที่ห่างไกลจากความเจริญ การเป็นอยู่ลำบาก มีแต่คนป่าเถื่อน ที่โง่เขลาเป็นจำนวนมาก

^{๒๕}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๑/๑๐๔-๑๐๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๑๐๔-๑๐๗.

^{๒๖}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๓๕/๓๒๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕.

^{๒๗}พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๕, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๐.

พระองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณเทสนาธรรมโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้มีความเข้าใจ และให้มองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะกว่าจะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีกุศลผลบุญที่ได้สั่งสมไว้พอสมควร ทั้งการได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ ก็เป็นอัตภาพที่สามารถบำเพ็ญเพียร บำเพ็ญบุญกุศลได้มากกว่าการเกิดได้อัตภาพในภพภูมิอื่น ๆ

พระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของชีวิตว่ากว่าจะได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ยากแสนยาก ดังอุปมาด้วยแอกมีรูเดียว ที่พระองค์ตรัสว่า

แผ่นดินอันกว้างใหญ่ มีบุรุษคนหนึ่งโยนแอกที่มีรูเดียวลงบนแผ่นดินใหญ่นั้น ลมทางทิศตะวันออกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันตก ลมทิศตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดไปทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดไปทางทิศเหนือ บนแผ่นดินใหญ่นั้น มีเต้าตาดอยู่ตัวหนึ่ง มันโผล่ขึ้นมา ๑๐๐ ปี ต่อครั้ง และมันสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียว โน้นเป็นสิ่งที่เกิดได้ยาก เหมือนกับการได้ความเป็นมนุษย์ก็ยาก^{๒๘}

และในอัญญสูตร พระพุทธเจ้าทรงใช้ปลายพระนาช้อนฝุ่นขึ้นมาเล็กน้อย แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ฝุ่นเล็กน้อยที่เราใช้ปลายเล็บช้อนขึ้นมา กับแผ่นดินใหญ่นี้ อย่างไหนจะมากกว่ากัน พวกภิกษุก็พากันกราบทูลว่าแผ่นดินใหญ่นี้แลมากกว่า พระองค์ตรัสว่า

สัตว์ทั้งหลายที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้นเหมือนกัน มีเพียงเล็กน้อย ส่วนสัตว์ที่กลับมาเกิดนอกจากมนุษย์มีจำนวนมากกว่า เพราะสัตว์เหล่านั้นไม่ได้เห็นอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง^{๒๙}

จากพระพุทธพจน์นี้ ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก ต้องมีบุญบารมีจริง ๆ จึงจะเกิดมาได้ จากประเด็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์นี้จึงเป็นเรื่องที่น่านึกศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ด้วยการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท หรือให้ความเคารพและดีค่าของชีวิตผู้อื่น สัตว์อื่น ไม่น้อยไปกว่าคุณค่าของชีวิตตัวเอง เพราะถ้าหากทุกคนมองเห็นคุณค่าในชีวิต ปรับปรุงพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น มีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี มีเมตตา กรุณา มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน ถือได้ว่าเป็นความดี เป็นคุณค่าสำคัญของมนุษย์ เมื่อเข้าใจถึงสาระดีค่าความเป็นมนุษย์แล้ว ควรมีการบริหารชีวิตให้ดี ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ควร

^{๒๘} คุรยละเอียดใน ตี.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๑๘/๓๕๖-๓๕๗, ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑๘/๖๓๑.

^{๒๙} คุรยละเอียดใน ตี.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๓๑/๔๐๓, ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๓๑/๖๔๐.

๒.๔ ความหมายของคุณค่าการเกิดเป็นมนุษย์

๒.๔.๑ ความหมายของคุณค่า

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์นั้น คำว่า คุณ หมายถึงความดีหรือประโยชน์^{๑๐} คุณที่หมายถึงความดีของบุคคล เรียกว่า คุณความดี คุณที่หมายถึง ประโยชน์อันมีอยู่ในบุคคล หรือการกระทำที่เป็นประโยชน์ เราเรียกว่าคุณประโยชน์ คนบางคนมีแต่คุณความดี คือเขามีดีอยู่ในตัวเองแต่เราไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากความดีของเขาเลย เพราะเขานั้นไม่ได้สั่งสม หรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแผ้วมาถึงเรา

ในคัมภีร์อริยฐานวรรณา กล่าวถึงคุณไว้ว่า คืออานิสงส์, คุณ, ผลของกรรมดี หมายความว่า ผลที่ให้ผู้เหตุของตน ชื่อว่าคุณ, ผลที่ผู้กวิบากไว้กับตน ชื่อว่า คุณ, กรรมดี ที่ผู้ต้องการความเจริญพากันสั่งสม ชื่อว่า คุณ, อานิสงส์ที่ประกาศประโยชน์ของตน ชื่อว่า คุณ^{๑๑}

ส่วนคำว่า ค่า หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินไม่ได้ เช่นของสิ่งนี้หาค่ามิได้ หรือ คุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณ หรือ ประเมินราคาได้ เช่นทองคำ มีค่าวก่อนหิน^{๑๒}

ส่วนค่าของมนุษย์ จะมีราคามากหรือมีราคาน้อยก็ตาม อยู่ที่การมีคุณมากหรือมีคุณน้อย เพราะมันมีประโยชน์อยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้น คุณค่าของการเป็นมนุษย์จึงมีคุณค่า มีความดี มีประโยชน์ มีอานิสงส์จากผลของกรรมดี เพราะตัวคุณทำให้เกิดค่า สิ่งใดไร้คุณก็ไร้ค่า ชีวิตการเป็นมนุษย์ล้ำค่าเพราะเลิศด้วยคุณ ที่สามารถเรียนรู้ได้ และพัฒนาตนเองจนสำเร็จ และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สัตว์อื่นได้

ดังนั้น คำว่า คุณค่า จึงหมายถึง สิ่งที่ดีควรทำในความดี ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต เป็นต้น คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา ต้องเป็นชีวิตที่ประกอบด้วยศีลธรรม เมื่อมีศีลธรรมอยู่ในชีวิต ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชีวิตที่ดี

เพราะการเกิดเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่ได้โดยยาก ท่านถือว่าเป็นของมีค่า ควรถนอมรักษาอย่างยิ่ง การได้เป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นการยาก เปรียบดังได้เพชรน้ำงามเม็ดใหญ่หาค่ามิได้ไว้ในมือ เราต้องรักษาเพชรนั้นยิ่งกว่าได้เศษกระเบื้อง การรักษาค่าของความเป็นมนุษย์ก็คือ การรักษาคุณสมบัติของมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด เช่นเดียวกับการรักษาเพชรนั่นเอง การรักษาเพชรนั้นไม่

^{๑๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๕๒.

^{๑๑}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อริยฐานวรรณา, หน้า ๔๔๕.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๔๑.

เพียงแต่รักษาไม่ให้สูญหายเท่านั้น หากต้องรักษาไม่ให้แตกร้าง ไม่ให้เกิดรอยขีดข่วนแม้เท่าขนแมว เพราะนั่นจะเป็นเหตุให้ความงามของเพชรลดลง เป็นเหตุให้ค่าของเพชรลดลง เป็นเหตุให้ราคาของเพชรต่ำลง “ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก” ก็คือยากนักที่จะได้เกิดเป็นมนุษย์ ที่เห็นเป็นมนุษย์กันอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองมากขึ้นทุกวัน จนถึงกับเกิดการตกใจกลัวมนุษย์จะล้นโลกนั้น มิใช่จะเป็นเครื่องแสดงข้อคัดค้านพุทธภาษิตดังกล่าว เพราะแม้มนุษย์จะมากมายเพียงไร แต่เมื่อลองเปรียบกับสัตว์ทั้งหลายมนุษย์ก็จะมีจำนวนน้อยนัก สัตว์ใหญ่สัตว์น้อย สัตว์ปีก สัตว์ไม่มีปีก รวมทั้งมดปลวกยุงแมลงในโลกเรา มีจำนวนมากมายเกินกว่าจะสำรวจได้ แต่มนุษย์ยังสำรวจจำนวนได้ ซึ่งก็เป็นเครื่องแสดงความเกิดได้ยากของมนุษย์ ยืนยันพุทธภาษิตว่า “การได้ความเป็นมนุษย์เป็นการยาก”

การรักษาความเป็นมนุษย์ก็เช่นกัน ไม่ควรเพียงเพื่อรักษาชีวิตไว้ให้อยู่นานยาวเท่านั้น แต่ต้องรักษาคุณค่าของมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์ คุณค่าของมนุษย์ที่สำคัญที่สุดคือความไม่เป็นสัตว์ ไม่ใช่สัตว์ เมื่อพูดถึงความเป็นสัตว์ ทุกคนย่อมรู้สึกถึงความแตกต่างของตนเองกับสัตว์อย่างชัดเจน ทุกคนย่อมยินดีอย่างยิ่งที่ตนไม่เกิดเป็นสัตว์ ยินดีที่ตนไม่ใช่สัตว์ แม้เพียงถูกเปรียบว่าเป็นสัตว์ หรือเพียงเหมือนสัตว์ ก็ย่อมไม่พอใจอย่างยิ่ง นั่นก็เพราะทุกคนเห็นความห่างไกลระหว่างคุณค่าของคนกับของสัตว์ ค่าของคน เป็นค่าที่สูงกว่าค่าของสัตว์ ดังนั้นคุณค่าของมนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ ผู้เป็นมนุษย์จึงจำเป็นต้องถนอมรักษาคุณค่าของตนไว้มิให้เสียความเป็นมนุษย์

๒.๔.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม

ความหมายของ พุทธธรรม หรือ พระธรรม หมายถึง ธรรมของพระพุทธเจ้า, ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้^{๓๓} พุทธธรรม คือความจริงอันดำรงอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ และนำมาสั่งสอนผู้คนในยุคสมัยของพระองค์ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว คำสอนเหล่านั้นจึงได้รับการบันทึกไว้ และสืบทอดโดยสาวกรุ่นต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

พุทธธรรมมีจุดเน้นอยู่ที่ ศึกษาความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ โดยมุ่งทำความเข้าใจกับความทุกข์ เหตุที่มาแห่งทุกข์ การดับไปแห่งทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ สุดท้าย พุทธธรรมเป็นการสำรวจชีวิตจากด้านใน โดยถือว่าจิตเป็นต้นทางของปัญหา

ดังนั้น คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมในงานวิจัยชิ้นนี้ ก็มีหลักสำคัญของพุทธธรรมเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ หรือคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อเป็นการ

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

รักษาค่านุญย์ไว้ ไม่ปล่อยให้เสื่อมสลายบกพร่อง จนเป็นคนหาค่าไม่ได้ การจะเกิดกำลังใจ ปฏิบัติการรักษาค่านุญย์ให้สมบูรณ์เต็มสติปัญญา ความสามารถ มีหลักพุทธธรรมที่ มนุญย์เราควรดำเนินตามดังต่อไปนี้ คือ

๒.๔.๒.๑ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม

มนุษยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ และคุณธรรมเช่น เมตตากรุณา เป็นต้น^{๓๔} ธรรมของมนุษย์, มนุษยธรรม คือ ศีล ๕ และกัลยาณธรรม ๕^{๓๕}

ในการเกิดเป็นมนุษย์เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้ความเป็นมนุษย์ ตัวศีลเป็นความงามอันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ คือ เป็นมนุษย์ได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ด้วยการพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีต่อสิ่งแวดล้อม หากคนในสังคมใดไม่มีศีลเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ มนุญย์เหล่านั้นจะมีพฤติกรรม และการดำเนินชีวิตไม่ต่างอะไรจากสัตว์ทั่ว ๆ ไป เพราะหากมนุษย์ไม่มีศีลแล้ว จะก่อความเดือดร้อนให้กัน เช่นฆ่าต่อกัน หากความสงบในชีวิตได้ยาก การจะเกิดเป็นมนุษย์นั้นก็ยาก ต้องอาศัยบุญเก่าที่เคยสั่งสมมาก่อน เมื่อได้เกิดมาในชาตินี้ถือว่าโชคดี เป็นชาติที่สำคัญที่สุดในชีวิต เพราะมีโอกาสในการสร้างบุญบารมี สร้างความดี บำเพ็ญธรรมเพื่อให้ไปเกิดในสุคติภูมิ จนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นแดนเกษม

ประเภทของศีล^{๓๖} จะมีหลายประเภทเพื่อให้เหมาะสมแก่ฐานะของบุคคลที่จะนำไป ปฏิบัติให้เกิดคุณค่ามีดังต่อไปนี้

๑) ศีล ๕ สำหรับคฤหัสถ์และบุคคลทั่วไป

๒) ศีล ๘ สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจถือปฏิบัติให้สูงขึ้น โดยจะถือกันในวัน ขึ้น วันแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือนละ ๔ ครั้ง หรือผู้ที่ตั้งใจรักษาทลอดชีวิตก็มี

๓) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร

๔) ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

๕) ศีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๓๕} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มกช-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๓๐), หน้า ๕๖๐.

^{๓๖} เครื่องประดับทำให้เกิดความงามและความสุขแก่คนทุกเพศทุกวัย ไม่มีลำสมัยไร้คำหยาบ ต่างจาก เครื่องประดับภายนอกที่ทำให้งามเฉพาะเพศหรือวัย ใครที่ใช้เครื่องประดับหรือเครื่องแต่งกายไม่เหมาะสม เพศหรือวัย ก็จะถูกตำหนิ และถูกสงสัยว่าเป็นบ้าเสียสติ (จุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๑๔๗).

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงเฉพาะศีล ๕ เท่านั้น ที่เป็นตัวธรรมขั้นต้น ทำให้เกิดคุณค่าความเป็นมนุษย์ เมื่อบุคคลทั่วไปปฏิบัติเป็นประจำ ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม ๔. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า^{๓๓}

ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน มี ๕ ข้อ ได้แก่

- ๑) เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
- ๒) เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้, เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
- ๓) เว้นจากการประพฤติดีกในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ พูดโกหก หลอกลวง
- ๕) เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ^{๓๔}

หากว่าประพฤติกิเลสอันบริบูรณ์ดีแล้ว ย่อมมีอานิสงส์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสพรรณนาคุณของการไม่ล่วงละเมิดศีลไว้ว่า

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่แล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

^{๓๓} อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๑๓๑/๑๕๒, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๑/๒๘๓-๒๘๘.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๔.

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๓๕}

๒.๔.๒.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักสัพปริสธรรม

สัพปริสธรรม คือ ธรรมของสัตว์นุษ หรือคนดี หรือธรรมของมนุษย์ผู้มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ ซึ่งเมื่อศึกษาให้รู้ให้เข้าใจแล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ได้ทุกประการ มี ๗ อย่างคือ

๑. ฐัมมัญญู รู้จักเหตุ	๒. อัตถัญญู รู้จักผล
๓. อัตถัญญู จักตน	๔. มัตถัญญู รู้จักประมาณ
๕. กาลัญญู รู้จักกาล	๖. ปริสัณญู รู้จักประชุมชน
๗. ปุคคลัญญู หรือ ปุคคลปโรปรัญญู รู้จักบุคคล ^{๓๖}	

๑) ฐัมมัญญู หมายถึง ความรู้จักธรรม รู้หลัก รู้จักเหตุ คือรู้จักพิจารณาให้รู้ว่าเหตุใดจักให้เกิดผลใด ไม่คว่นทำอะไรโดยไม่พิจารณาให้รู้เสียก่อนว่า เมื่อทำแล้วผลที่เกิดขึ้นจะเป็นเช่นไร ก่อนจะทำการทุกอย่างต้องรู้ว่าเป็นการทำที่เป็นเหตุดีหรือไม่ดี ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีหรือไม่ดี

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามการรู้จักเหตุ จะทำให้รู้สาเหตุแห่งความสุข ความทุกข์ ป้องกันมิให้คนงมงาย หลงเชื่อผิด ๆ ทำให้เป็นคนรู้จักใช้ความคิด และมีเหตุผล

๒) อัตถัญญู รู้จักผล คือรู้จักว่าภาวะหรือฐานะหรือสิ่งที่ตนกำลังได้รับได้ ประสบนั่น เกิดมาจากเหตุใด เป็นผลจากการกระทำอะไร ไม่คว่นเข้าใจว่าผลดีที่กำลังได้รับอยู่ เช่นเงินทอง ของมีค่าที่ลักขโมยคดโกงเขามา นั้น เกิดจากเหตุดีหรือการลักขโมย แต่ต้องพิจารณาให้เกิดความเข้าใจว่า ความร้อนใจที่กำลังได้รับเพราะเกรงอาญาต่าง ๆ นั้นแหละเป็นผลของการลักขโมย คือต้องรู้ว่าผลดีที่กำลังได้รับเกิดจากเหตุดีอย่างไร ผลร้ายที่กำลังได้รับเกิดจากเหตุร้าย

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักผล จะป้องกันมิให้คนเราทำสิ่งที่ไร้ประโยชน์ หรือทำสิ่งที่ป็นภัยต่อตนเองและสังคม จะทำกรรมสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้น ภายหน้า ว่าจะต้องได้รับสิ่งที่ทำไว้ไม่ช้าก็เร็ว

^{๓๕}ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๐/๓๘, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๔๔-๔๕.

^{๓๖}ดูรายละเอียดใน ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, อัง.สตุตถก. (บาลี) ๒๓/๖๘/๕๑-๕๔, อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๓) อัตตัญญู รู้จักตน คือรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร อยู่ในภาวะและฐานะอย่างไร การรู้จักตนนี้จำเป็นมาก สำคัญมาก เพราะมีความหมายลึกลงไปถึงว่า เมื่อรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร มีภาวะและฐานะอย่างไรแล้ว จะต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภาวะและฐานะของตน จะได้รักษาความมีค่าของตัวเองไว้ได้ ผู้ปฏิบัติไม่เหมาะสมกับภาวะและฐานะจะเสื่อมจากค่าของความเป็นมนุษย์ที่ตนเป็นอยู่

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักตน ทำให้เป็นคนที่จะรู้จักการฝึกตนเองให้ดียิ่งขึ้น รู้จักการประพฤติตนให้เหมาะ และมีความรับผิดชอบ

๔) มัตตัญญู รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณว่าควรทำอะไรเพียงใดที่เป็นการพอเหมาะพอควรแก่ภาวะและฐานะของตน พอเหมาะพอควรแก่ผู้เกี่ยวข้อง พอเหมาะพอควรแก่เรื่องราว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ^{๔๐}

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักประมาณ ในการกระทำกิจทุกอย่าง ด้วยการเข้าใจถึงคุณค่าแท้ เช่น หากรู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ประกอบด้วยธรรม ได้มาแล้วก็ใช้จ่ายให้เหมาะสม ใช้อย่างประหยัด และแจกจ่ายทำบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงไปในภพหน้า รู้จักประมาณในการทำงาน โดยสุจริต เหมาะกับวัย รู้จักหน้าที่ มีความรับผิดชอบ รู้จักประมาณในบุคคล ประพฤติตนต่อบุคคลที่เราคบหา ที่เราเกี่ยวข้องด้วยจากมารยาทที่ดีงาม เข้าใจในธรรมชาติของบุคคลนั้น รู้จักประมาณในการรักษาตัว คือ รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตัวเอง ไม่เอาอย่างผู้อื่นจนเกินฐานะ ความสามารถ หน้าที่ เพศ และวัยของตัวเอง และรู้จักประมาณตนในเหตุการณ์ คือเข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือคนที่เราประสบอยู่ แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะเหตุการณ์นั้น ๆ

๕) กาลัญญู รู้จักกาล คือรู้จักเวลา รู้ว่าเวลาใดควรทำหรือไม่ควรทำอะไร การทำผิดเวลาย่อมไม่เกิดผลสำเร็จ ย่อมไม่เกิดผลดีเท่าที่ควร

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักกาล จะเป็นผู้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ รู้จักเลือกทำอะไรก่อนอะไรหลัง มีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน

๖) ปริสัญญู รู้จักประชุมชน คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกต้องเพื่อว่าจะได้ปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควรแก่ประชุมชนนั้น เพราะแต่ละชุมชนแต่ละถิ่นจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เมื่อรู้จักชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานะในถิ่นนั้นได้อย่างเหมาะสม

^{๔๐}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๓/๒๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๔๐๐.

๓) บุคคลัญญู รู้จักบุคคล คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ให้ถูก เพื่อว่าจะได้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควร รู้จักว่าเขาเป็นพาลจักได้หลีกเลี่ยง รู้จักว่าเขาเป็นบัณฑิตคือคนดี จักได้เข้าไปใกล้ ให้เหมาะแก่แต่ละบุคคลไป ภาษิตที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” จักเป็นไปได้อีกต่อเมื่อรู้จักบุคคล

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักบุคคล จะมีผลให้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต เพราะรู้จักเลือกคบบุคคลที่ควรคบ รู้จักหลักในการปฏิบัติต่อมิตร

สัปปริสรธรรม ๗ ประการ ทำให้ผู้รู้แม้พอสมควรทุกคนแล้ว ปฏิบัติด้วยดี จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตนไว้ได้

๒.๕ สรุป

จากการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก เป็นการตอบปัญหาที่ต้องการทราบว่า การศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎกเป็นอย่างไร พบว่า มนุษย์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา มนุษย์แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรม ประเภทของมนุษย์แบ่งตามเพศมี ๒ ประการคือ เพศหญิงกับเพศชาย ใน ๒ เพศนี้แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทคือ มีดมามีดไป, มีดมาสว่างไป, สว่างมามีดไป และสว่างมาสว่างไป อีกนัยหนึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทคือ ผู้ที่รู้ธรรมได้ทันที แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง เรียกว่าอุคฆฏัตถุญญ ๑, ผู้ที่อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายขยายความ เรียกว่า วิปจิตถุญญ ๑, ผู้ที่พอแนะนำได้เรียกว่า เนยยะ ๑, ผู้มีบทอย่างยิ่งสักว่าทำบทให้เต็มเรียกว่า ปทปรมะ ๑

มนุษยธรรม เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ คือเป็นมนุษย์ได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้น และสัปปริสรธรรม คือธรรมของสัตบุรุษหรือคนดี ซึ่งเมื่อศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไว้ได้